

TÜRK FELSEFE DERNEĞİ YAYINI

Felsefe Dünyası

Muhsin AKBAŞ

Biyotik Bir Sorun Olarak Ötanazi: Tarihi, Çeşitleri Ve Felsefesi

Sedat YAZICI, Ashı YAZICI

Kant'ın Ödev Sınıflandırmasının Felsefi Etkisi Üzerine

Arslan TOPAKKAYA

Fichte ve Ateizm Tartışmaları

Ertuğrul Rufayi TURAN

Trajik Deneyim, Heidegger ve Çağımız İçin Ağıt

Talip KARAKAYA

Heidegger'den Sartre'a Varoluş Kavramının Ontolojik, Fenomenolojik ve Varoluşçu Anlamı

Atakan ALTINÖRS

Bir İdeal Dil Projesi Olarak Characteristica Universalis

Zafer YILMAZ

William Godwin Felsefesinde Adalet

Ayşe Sıdıka OKTAY

İbn Rüşd Düşüncesinde Mucizenin Kanıtlanması Sorunu

Derda KÜÇÜKALP

Heidegger, Politika ve Etik

Servet GÖZETLİK

Fenomen Kavramının Menşei Üzerine Düşünceler

Hasan AKKANAT

İslâm Felsefesinde Tikelleri Tümel Tarzda Bilmek

İbrahim ASLAN

Kadı Abdulcebbar'da ve Kierkegaard'da Korkunun Teolojisi

Necmettin PEHLİVAN

İbn Siná'nın "Düz Döndürme" Tarifi Hakkında Bazı Tartışmalar

FELSEFE DÜNYASI

2010/1 Sayı: 51 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Erdal CENGİZ
Yard. Doç. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 YeniMahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

KANT'IN ÖDEV SINIFLANDIRMASININ FELSEFİ ETKİSİ ÜZERİNE

Sedat YAZICI*
Aşlı YAZICI**

1. Giriş

Kant'ın ahlak felsefesinin eleştirilerinden biri onun herhangi bir içerik vermemesi, sadece eylemin biçimsel koşuluyla ilgilenmesi noktasında olmuştur. Bu eleştirilerin haklılığı veya haksızlığı konusunda adil bir değerlendirme yapmaya imkan veren dayanaklardan biri onun ödev sınıflandırmasında yatmaktadır. Çünkü Kant, en başta ahlak felsefesinin bir amaç seçimi ile ilgili değil, eylemin kendisiyle ilgili olduğu temel ayırımından hareket eder. Amacın seçimi kişinin içsel özgür seçimi ile ilişkilidir ki bu seçim başkaları tarafından zorlanamaz. Ancak, eylemler başkalarıyla da ilişkili olduğu için dışsal zorlamaya tabidirler. Bu nedenle Kant kendi kuramını dışsal özgürlükle, yani, eylemin biçimsel koşuluyla sınırlandırarak temellendirmeye çalışır. Bunu yaparken başka tür etik ödevlerin olduğunun da farkındadır. Onun ödev sınıflandırması kendi kuramıyla diğer ahlak kuramları arasındaki farkın temelini de açıkça ortaya koymaktadır.

Kant'ın ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olan özgürlük, onun hak ve erdem doktrininde de var olan bir koşuldur. Ancak, erdem doktrini iç özgürlüğü kapsarken hak ödevleri dış özgürlüğü kapsamaktadır. Bu ayırım, modern özgürlük kuramlarında pozitif özgürlük ile negatif özgürlük ayırımına uygun düşmektedir. Geleneksel olarak, liberalizm negatif özgürlükle özdeş tutulmuştur. Liberallerin Kant'ın siyaset felsefesini cazip bulmalarının en önemli nedeni de onun bireysel özerkliğe verdiği merkezi konumdur. Pozitif ve negatif özgürlük ayırımının önemli bir boyutu devlet ile birey arasındaki ilişkide negatif özgürlüğe müdahalenin sınırları sorunudur. Bu iki özgürlük biçiminin daha somut biçimde yaşandığı çatışma alanı sosyal ve ekonomik haklar konusunda ortaya çıkar. Kant'ın ödev sınıflandırması ve bu sınıflandırmanın dayandığı ölçüt ve ilkeler bazı libertarian düşünürler tarafından sosyal ve ekonomik hakların bir hak kategorisi olarak görülemeyeceği, sadece er-

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

** Yard. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

dem ödevleri olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşle benzer normatif temeli paylaşır. Ancak, devletin yurttaşlarına karşı pozitif yükümlülükleri açısından düşünüldüğünde, Kant bu ödevleri hak ödevleri olarak ele alır. Bu tür yükümlülüklerin bireye müdahale olup olmadığı sorununu daha iyi göstermek için konuyu Rawls, Noick ve Kant'ın görüşleri etrafında ele aldık. Ödev yükümlülükleri ile sosyal ve ekonomik hakların statüsü sorunu ilk bakışta bağlantısız gibi görünse de aslında normatif temel açısından yakından ilişkilidir. Bu ilişki siyaset felsefesindeki çoğu konunun ahlaki temellendirmeye dayandığını göstermesi bakımından da ilginçtir.

Bu çalışmanın birinci amacı Kant'ın sınıflandırmasında belirleyici olan ölçütleri açıklayarak ödev türlerinin taşıdığı etik değer ve sorumlulukların ne olduğunu ortaya koymaktır. İkinci olarak Kant'ın hak ödevi ve erdem ödevi ayrımının felsefi etkilerini izleyerek özellikle yirminci yüzyılda sosyal ve ekonomik haklar konusundaki tartışmaya oluşturduğu kuramsal temeli göstermektir. Sosyal ve ekonomik hakların hak yükümlülüğü temelinde değil, erdem yükümlülüğü temelinde tanımlanabileceği görüşü Kant'ın hak ödevleri ve erdem ödevleri ayrımında kullandığı ölçütlerle aynı temele dayanır. Buna karşın, devletin pozitif yükümlülüğü açısından düşünüldüğünde, Kant'ın kendisi bu tür ödevleri erdem yükümlülüğü olarak değil bir hak yükümlülüğü olarak görür ve dolaylı da olsa bireyler üzerine müdahaleyi meşru görür.

2. Erdem Doktrini ve Hak Doktrini

Kant, *Ahlak Metafiziği*'nde "Erdem Doktrini"ni bölümünün girişine bir terminolojik hatırlatma ile başlar. Antikçağda "etik" in genel olarak ahlak doktrinini veya diğer adıyla ödev doktrinini ifade ettiğini belirterek daha sonra ödev doktrinini sisteminin "hak doktrini sistemi" ve "erdem doktrini sistemi" olarak ikiye ayrıldığını belirtir. Bu ayrımında Kant'ın "etik" sözcüğünü erdem doktrini sistemi anlamında kullandığını belirtmek gerekir.¹ Kant, hak doktrini ile erdem doktrini sistemleri arasındaki farkı şöyle açıklar:

"Hak doktrini dışsal özgürlüğün biçimsel koşuluyla (maksimi evrensel yasa olarak yapılan dışsal özgürlüğün kendisiyle tutarlılığı) yani, Hakla ilgilidir. Ancak, etik bundan daha ileri gider ve bir *konu* sunar; kendini nesnel olarak zorunlu bir amaç olarak sunan Salt aklın amacını;

¹Bu yazıda da etik sözcüğü ile erdem doktrini Kant'ın kullandığı gibi eş anlamlı kullanılacaktır.

yani, insan söz konusu olduğunda, ona sahip olmanın bir ödev olduğu amaç sunar.”²

Özgür seçimin biçimsel ve maddi koşulları ayırımına göre erdem doktrini en başta seçim durumuyla ilgilidir. Erdem ödevi zorunlu olarak içsel (etik) yasamaya tabi iken, hak ödevi dışsal (hukuki) yasamaya tabidir. Hak ödevleri diğer kişi veya kişilerin yerine getirmek üzere zorlanabileceği dışsal ödevleri kapsarken, etik ödevlerde kişi temelde başka biri tarafından bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlanamaz.³ Bu ayırımın temeli bir *eylemi* gerçekleştirmek ile *amaca* sahip olmak arasındaki normatif farktan kaynaklanmaktadır. Kant’a göre, “araç olarak bir amaca yönelmiş olan *eylemleri* gerçekleştirmek için başkaları tarafından sınırlandırılabilirim, ama bir amaca sahip olmak için başkaları tarafından hiçbir zaman sınırlandıramam, sadece ben kendim bir şeyi kendi amacım *yapabilirim*.”⁴ Bunun içindir ki, kendi ahlak felsefesini hak kuramı temeli üzerine kuran Kant’a göre ahlakın temel sorusu “Nasıl eylemde bulunmalıyım?” sorusudur. Ahlakın temel konusunu “Nasıl bir kişi olmalıyım?” veya “Nasıl yaşamalıyım?” sorusu olarak ortaya koymak içsel özgürlük alanı ile ilgili olduğu için bireye bir müdahale gerektirir ki bu da Kant’ın ahlak felsefesinde merkezi rol oynayan özerklik ilkesine aykırıdır. Bu öncelik, ileriki bölümlerde de göreceğimiz gibi, negatif özgürlüğe pozitif özgürlükten daha fazla önem veren liberal ahlak ve siyaset felsefesini doğrudan etkilemiştir.

Kant’a göre amacın ödevle ilişkisi iki şekilde düşünülebilir. Bunlardan birincisi bir amaçla başlayıp ödevle uygun eylemlerin maksimini araştırabilir. İkincisi ise, ödevle uygun eylemlerin maksimi ile başlayıp kendisi ödev olan amacı arayabilir. Kant’a göre hak doktrini birinci yolu seçerken erdem doktrini ikincisiyle ilişkilidir. Demek ki, erdem ödevleri ile hak ödevleri arasındaki en genel ayırım birincisinin amaca, ikincisinin ise eyleme ilişkin olmasıdır. “Sadece aynı zamanda bir ödev olan amaç erdem ödevi olarak adlandırılabilir.”⁵ Hak ödevleri ise, dışsal özgürlüğün biçimsel koşuluyla ilgilidir. Kant, *Ahlak Metafiziği*’nin *Hak Doktrini* bölümünde iki çeşit hak olduğunu belirtir. Birincisi, apriori ilkelere dayanan *doğal hak*, ikincisi yasa koyucunun iradesinden çıkan *pozitif hak*.⁶

²I. Kant, *The Metaphysics of Morals*, translated by Mary Gregor, Cambridge 1991. Bundan sonra kısaca *MO* olarak belirtilecek, 380.

³Kant’ta etik-hukuki ayrımı için bakınız, O. Nell, *Acting On Principle: An Essay on Kantian Ethics*, New York 1975, 1975, s. 44.

⁴*MO* 381.

⁵*MO* 383.

⁶*MO* 237.

Erdem ve Hak ödevleri farklı ilkelerden kaynaklanmaktadır. Birincisi erdem doktrininin yüce ilkesinden çıkar: "Herkesin sahip olacağı evrensel yasa olacak şekilde, amacın maksimine uygun biçimde eylemde bulun."⁷ Hak ödevleri ise Hakkın evrensel yasasından çıkarılır. "Dışsal olarak öyle davran ki, seçiminin özgür kullanımı aynı zamanda evrensel yasaya uygun olarak herkesin özgürlüğüyle birlikte var olabilsin"⁸ Buna göre, erdem ödevleri katekorik olmalarına karşın sentetikler; çünkü, bu ödevler dışsal özgürlükten daha fazla bir şey isteyerek bu özgürlükle, evrensel yasaya uygun olarak, ödevin amacını birleştirirler.⁹ Hak ödevleri ise analitikler; çünkü, bu ödevler dışsal özgürlük kavramının biçimsel ifadesinden başka bir şey değildirler. Hak ilkesi sadece belli eylemlerin dışsal olarak yerine getirilmesini emrederken erdem ilkesi içsel tutumları, yani ahlaki amaçların elde edilmesini emreder. Bu ayrım da görüleceği üzere, hak ödevleri belli eylemlerin nasıl yerine getirileceğine ilişkin olmasına karşın erdem ödevleri belli amaçların peşinde koşma ödevleridir.

Anlaşılabacağı üzere, erdem doktrini sistemi, yani Kant'ın kullandığı anlamda etik, "eylemlerin yasasını değil, sadece eylemlerin maksimlerini verir."¹⁰ Kant'ın maksimi eylemin öznel ilkesi anlamında kullandığını hatırlarsak, bundan erdem ödevlerini gerçekleştirirken yasayı uygulamada bir serbestliğin söz konusu olduğu sonucu çıkar. Çünkü "yasa tam olarak ne şekilde davranılacağını ve ödev olan amacın gerçekleştirilmesi için ne kadar yapacağımızı emretmez."¹¹ Öte yandan, erdem doktrini hak doktrininin normatif sınırlandırmasına tabidir. Yani, erdem ödevlerinin ne kadar, nasıl ve ne şekilde yerine getirileceğine bireysel tercihe göre karar verilmesine karşın, eylem bir kez seçildikten sonra sırf ahlaki eylem olması bakımından hak doktrinine tabidir. Nell'in de belirttiği gibi birine yardım etmeye karar verebiliriz ama bunu yalan söyleyerek, hırsızlık yaparak veya başka birinin hakkını çiğneyerek yapamayız.¹²

Kant iki ödev sistemi arasındaki farkı bu şekilde belirttikten sonra erdem ödevleri üzerine daha ayrıntılı bir şekilde sınıflandırma yapar. Ona göre kişinin hem kendine, hem de başkalarına karşı ödevleri vardır ki bunlar aynı zamanda amaç olarak ödevdirler. Kendine karşı ödevlerin başında "kişinin kendi yetkinliği" ödevi

⁷ MO 395.

⁸ MO 231.

⁹ MO 396.

¹⁰ MO 384

¹¹ MO 390

¹² Nell, 1975, s. 57.

gelir.¹³ Kişi yetkinliği bir kişinin kendi kapasitesini geliştirmeyi (ki bunların en büyüğü anlamadır) ifade eder ve ödevin tüm gerekliliklerini yerine getirmek için kişinin kendi istencini geliştirmeyi içerir. İnsan kendini hayvanlık durumundan insanlık durumuna, istencini saf erdem eğilimi olacak düzeye yükselecek şekilde yetiştirmelidir. Öyle ki, ahlak yasasının kendisi eylemin dürtüsü olsun, böylece ödevden dolayı eylemde bulunabilsin.¹⁴ Demek ki Kant'a göre, erdem ödevlerinde hem kendimize hem de başkalarına karşı yerine getirmek durumunda olduğumuz ödevler söz konusudur. Ama bu ödevler, amaç olmaları bakımından ödevdirler. Şunu da vurgulamakta yarar var ki, Kant'a göre, erdem ödevleri başkalarına veya kendine karşı ödevler olabilirken, tüm hak ödevleri başkalarına karşı ödevleri tanımlar.

Bu noktada Kant'ın erdem kuramını ve diğer kuramlardan farkını daha iyi anlamak için onun antikçağ erdem yaklaşımına getirdiği eleştiriden söz etmekte yarar var. Kant, *Erdem Doktrini*'nde bir yandan kendi kuramının tanımladığı hak ödevlerinin erdem ödevlerinden farkını açıklarken, öte yandan antik Yunan erdem anlayışına yönelik bazı eleştirilerde bulunur. Ona göre antikçağ erdem anlayışı şu üç temel noktada hatalıdır:

1. Tek erdem görüşü: Sadece bir erdem ve kusur (veya erdemsizlik) vardır.
2. Altın orta görüşü: Erdem her biri kusur olan iki aşırı uç arasında orta yola göre davranmaktır.
3. Deneyim görüşü: Erdem (örneğin akıllılık) deneyimden öğrenilmelidir.¹⁵

Kant'ın birinci görüşe karşı çıkma nedeni her kavramın rasyonel bilgi aracılığıyla yalnızca tek bir ahlaki kanıt sağlayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre, farklı erdemleri nihai bir amaç gibi tek bir kavramdan çıkarmak ya geçersiz bir kanıt sunmaktır ya da iki ya da daha fazla ödevin kaynağını karıştırmaktır.¹⁶ Kant bu hataya hangi antikçağ filozofunun düştüğünü belirtmese de bu karşı çıkışından muhtemelen tüm erdemleri iyi kavramından çıkarmaya çalışan Platon'u kastettiğini anlıyoruz.

Kant, Aristoteles'in erdemleri iki aşırı uç arasında orta yol olarak gören yaklaşımının da yanlış olduğunu ileri sürer. Ona göre erdemle kusur veya erdemsiz-

¹³ MO 385.

¹⁴ MO 387.

¹⁵ MO 405.

¹⁶ MO 404.

lik arasındaki fark belli bir maksimi takip etme derecesinde değil, maksimin özel niteliğinde (yasayla olan ilişkisinde) aranabilir. Ancak, Kant'ın bu yorumu Aristoteles'in erdem yaklaşımını doğru olarak yansıtmaz; çünkü, Aristoteles'in erdemi orta yol olarak gören yaklaşımı aritmetik ortalama değildir. Aristoteles'e göre erdem, doğru zamanda, doğru yerde, doğru kişiye, uygun ölçüde ve uygun duyguyla hareket etmektir.¹⁷

Üçüncü görüşe karşı çıkış konusunda ise Kant erdemini ahlaki bir güç olduğunu ve insanın eğilimlerinin üstesinden gelebilme kapasitesini elde etme yükümlülüğünün olduğuna işaret eder. Bunu elde edebilmenin yolu "ahlak duygusunu zenginleştirmek (ahlak yasası düşüncesi), içimizdeki salt rasyonel yasanın onurunu hem düşünerek hem de erdemleri uygulamakla olur.¹⁸ Aristoteles gibi Kant erdemlerin elde edilmesinde düşünmenin ve pratiğin önemini kabul eder. Ancak yine de o, ahlaki deneysel temele dayandırmanın onu zorunlu olmaktan çıkararak olumsal yaptığını ve arı akla dayanmaktan uzaklaştırdığını ileri sürer. Daha kesin bir ifadeyle, Kant'a göre kişinin ahlaki kapasitesi yasaya göre değerlendirilmelidir ki bu değerlendirme deneysel bilgiden tamamen bağımsız olsun.

3. Yetkin (Dar) ve Yetkin Olmayan (Geniş) Ödevler

Kant'ın ödev kuramında bir eylemin ahlaki değeri onun yetkin veya yetkin olmayan ya da dar veya geniş ödev olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Kendi ifadesiyle:

"Yetkin olmayan ödevler yalnızca erdem ödevleridir. Onların yerine getirilmesi yararlıdır (=+a); ancak yerine getirilememesi kendinde bir kusurluk değil (= -a); daha ziyade yalnızca ahlaki değerde bir eksiklikler (=o)."¹⁹

Buna göre, yetkin ödevler söz konusu olduğunda belli bir eylemi yerine getirmekle yükümlüyüz. Örneğin, birisinden aldığımız belli bir miktar parayı zamanı geldiğinde ödeme yükümlülüğümüzün olması gibi. Yetkin olmayan ödevler durumunda ise temel ölçü sadece maksime göre davranmak değildir. Bu durumda, yardımseverlik maksimine göre davranmamız gerekmesine karşın kime ve ne ölçüde yardım edeceğimiz kendi takdirimize bağlıdır.

¹⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çeviren: Saffet Babür, Ankara 1997; Aristoteles'te erdemli davranışlarda duygunun yeri konusu için bakınız, Aslı Yazıcı, *An Inquiry Concerning the Place of Emotions in Virtue Ethics (A Comparison Between Aristotle and Kant)*, ODTÜ Felsefe Bölümü, Yayınlanmamış doktora tezi.

¹⁸ MO 397.

¹⁹ MO 390.

Dar ve geniş ödevlerle yetkin ve yetkin olmayan ödevler birbirleriyle ilişkilendirildiğinde ahlaki sorumluluk açısından ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır: "Ödev ne kadar genişse ... kişinin o kadar yetkin olmayan eylem yükümlülüğü vardır; dar ödevle yaklaştıkça (Hak ödevleri) kişinin erdemli eylemi o kadar yetkindir."²⁰ Bu dört ödev çeşidinin birbirlerinden farkını ve aralarındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için konuyu Kant'ın kendimize ve başkalarına karşı ödevlerimiz ayrımı üzerinden sürdürelim.

Kant, kendine karşı ödevleri açıklarken yetkin ve yetkin olmayan ödevler ayrımı yapar. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, kendine karşı yetkin ödevler arasında insanın sadece canlı varlık olmasından kaynaklanan ödevler (kendini koruma, türleri koruma, yaşamdan zevk alma kapasitesini koruma),²¹ ahlaki bir varlık olmasından kaynaklanan ödevler; kendi vicdanı bakımından ödevler yer alır. Her şeyden önce insan, ahlaki bir varlık olabilmek için doğal ve ahlaki yetkinliğini geliştirmelidir. Ancak Kant, alışkanlığın ahlaki kapasiteyi geliştirmek için uygun bir etkinlik olmadığını düşünür; çünkü "alışkanlık oluşturmanın maksimum dışında varlığını sürdüren bir eğilim geliştirmek olduğunu, bunun da bir düşünce ilkesi değil, duyum mekanizması"²² olduğunu ileri sürer. Bireyin kendi kapasitesini geliştirmek amacı bir ödev olmakla birlikte geniş yükümlülük gerektiren bir ödevdir. Çünkü, Kant'ın da belirttiği gibi "hiçbir rasyonel ilke, bir kişinin kapasitesini geliştirmek için ne kadar ileri gideceği konusunda tam olarak bir şey emretmez." Demek ki, kendini yetkinleştirme konusunda "eylem için bir akıl yasağı değil, sadece eylemlerin maksimi için bir yasa söz konusudur."²³ Bu nedenle, kendi kapasitesini geliştirmek yetkin olmayan bir erdem ödevidir. Görüldüğü gibi Kant, aynı ödev türünün hem dar ve yetkin, hem de geniş ve yetkin olmayan ödev olabileceğini ifade ediyor. Yani, insanın kendi ahlaki yetkinliğini geliştirmek bu iki ödev niteliği bakımından her iki ödev kategorisine girebilmektedir. Bu noktadaki ayrımı iyi anlamak gerekir: "Kendine karşı bu ödev onun niteliği bakımından dar ve yetkindir; ancak, insan doğasının zayıflığından dolayı, onun derecesi bakımından geniş ve yetkin olmayan-
dır."²⁴

Kant'a göre kişinin kendine karşı ödevinin kaynağı kendi yetkinliği iken başkalarına karşı ödevinin kaynağı bir amaç olarak onların mutluluğudur. Dolay-

²⁰ MO 390.

²¹ MO 420.

²² MO 479.

²³ MO 392.

²⁴ MO 447.

sıyla, başkalarına karşı ödevlerimizin başında “başkalarının mutluluğu” ödevi gelir. Sırf insan olmalarından dolayı başkalarına karşı sahip olduğumuz erdem ödevleri ise saygı ve sevgi ödevleridir. Saygı ödevi başkalarının insan onuru için kendi değerini üstün görmeyi sınırlandırmanın maksimi olarak anlaşılır. Sevgi ödevi ise iyilikle ortaya çıkan yardımseverlik maksimi olarak düşünülmelidir.²⁵ Saygı ödevinin dar ve yetkin olmasına karşın sevgi ödevi geniş ve yetkin olmayan ödevdir. Her iki ödev genel ödev türü olarak erdem ödevleri arasında olduğu için Kant’ın en başta yaptığı ayrımına göre bu ödevler geniş ve yetkin olmayan ödev kategorisi içindedir. Ancak, saygı ödevinin dar ödev olması sevgi ödevine *göredir*: “Demek ki, saygı erdem ödevi olmasına karşın sevgi ödeviyle karşılaştırıldığında *dar* olarak nitelendirilir; sevgi ödevi ise *geniş* ödev olarak düşünülür.”²⁶ Bu ayrımında görüleceği üzere ödevlerin birbirine karşı göreliliği Kant’ın ödev sınıflandırmasında rol oynayan bir ölçüttür.

Erdem ödevlerinin hangi temelde “geniş” veya “dar” olarak sınıflandırıldığı, yetkin ödevlerin erdem ödevleri içinde nasıl var olabileceği sorusu Kant yorumcuları arasında en fazla tartışılan sorular arasında yer almıştır. Yetkin-yetkin olmayan ödevlerle dar-geniş ödev türlerini bire bir eşleştirmek hak ödevlerinin yetkin ödevlerle, erdem ödevlerini de yetkin olmayan ödevlerle özdeş olduğu düşüncesine yol açabilir. Ancak, gördüğümüz üzere, böyle bir özdeşleştirme Kant’ın “Erdem Doktrini”nde verdiği sınıflandırmaya uymaz. Çünkü, Kant bu bölümde erdem doktrinini “kendine karşı ödevler” ile “başkasına karşı ödevler” olmak üzere ikiye ayırarak her ikisini de yetkin ve yetkin olmayan ödevler olmak üzere yeniden ikiye ayırır. Bu ayrım aynı zamanda erdem ödevleri içinde yetkin ödevlerin olabileceğini göstermektedir. Örneğin, kendine karşı ödevler amaç ödev olmakla birlikte saygı ödevi ile intihardan sakınma gibi belli eylemleri yapma veya yapmamaya karşılık gelen ödevler yetkin ödevlerdir. Demek ki, Kant sıklıkla yetkin ödevleri dar ödevlerle, yetkin olmayan ödevleri de geniş ödevlerle çoğu kez örtüşecek şekilde kullanmış olmasına karşın bu iki ödev türlerinin kümeleri bire bir örtüşmezler.

Onora Nell bu durumun Kant’ın ödev kuramında bir çelişki yaratmadığını savunur. Çelişki olduğunu sanmak Kant’ın dar/geniş ayrımını iki anlamda kullandığını görmemekten kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce Kant’ın kuramında ödevler dar *yükümlülük* ödevleri veya *geniş yükümlülük* ödevleri olabilirler. Bunlardan birincisi belli eylemleri yapma veya yapmamayı ifade ederken, ikinci tür ödevler

²⁵ MO 473.

²⁶ MO 450.

yükümlü olduğumuz belli amaçları kapsarlar.²⁷ Dar veya geniş yükümlülük gerektirmesi evrensel adalet ilkesinden veya Erdemin İlk İlkesinden çıkıp çıkmadığına bağlıdır. Dahası, Nell'e göre, Kant ödev kavramını *dar gereklilik* ya da *geniş gereklilik* anlamında kullanır.²⁸ Dar gereklilik ödevleri, belli eylemleri yapma veya yapmamakla yerine getirilen ödevleri kapsarken; geniş gereklilik ödevleri, belli amaçlara ilişkin belli eylem veya uygulamaları seçmek veya yerine getirmekle gerçekleştirilen ödevleri ifade eder. Daha kesin ifadesiyle, kendimize karşı yükümlülük açısından kendimize karşı dar olan ödevler vardır ki bunların bazıları gereklilik bakımından dar, bazıları da geniştir. Örneğin, kendini koruma dar yükümlülük içerir, çünkü kendimize karşı yetkin bir ödevdir. Belli eylemleri benimsemeyi gerektirdiği için aynı zamanda gereklilik bakımından da dardır. Ahlaki kapasitemizi geliştirmek de dar yükümlülük içerir, çünkü kendimize karşı yetkin ödevdir. Belli yaklaşımları ve amaçları benimsemeyi ve yerine getirmeyi gerektirdiği için gereklilik bakımından dardır.

Ne var ki, Schaller'in de belirttiği gibi, Nell'in bu çözümü salt terminolojik bir seçime mi yoksa gerçekte kavramsal bir ayrıma mı dayanmaktadır sorusu açık değildir.²⁹ Buradaki amacımız bunun doğruluğunu tartışmak değildir. Açık olan şu ki, Kant'ın en baştaki ikili ayrımında yetkin olmayan ve geniş ödevler olarak nitelenen erdem ödevlerinin içinde yetkin ve dar ödev çeşitleri bulunmaktadır. Yetkin olmayan ödevler içinde ödevin biçimsel ve maddi yönü yeni bir ayrıma temel oluşturmaktadır. Kendine karşı ödevlerin ilkesini araştıran Kant, ister yükümlü olan, isterse yükümlü yapan olsun, bu ilkenin özne açısından değil ödevin nesnesi açısından olabileceğini; insanın beden ve ruh olarak iki cevhere sahip olsa bile bunun hiçbir farklılık yaratmayacağını belirttikten sonra şu ayrımı yapar:

"Demek ki, kendine karşı ödevlerin tek nesnel ayrımı kendine karşı ödevlerde neyin biçimsel, neyin maddi olduğu ayrımıdır. Bunlardan birincisi sınırlandırıcı (negative) ödevlerdir, ikincisi genişleticidir (kendimize karşı pozitif ödevler). Negatif ödevler doğasının amacına karşı davranmasını yasaklar ve sadece ahlaki olarak kendini koruma zorunluluğunu ifade eder; pozitif ödevler ki amacını belli bir seçim nesnesi yapmasını emrederler,

²⁷ Nell, 1975, s. 52-53.

²⁸ Nell, 1975, s. 52-53.

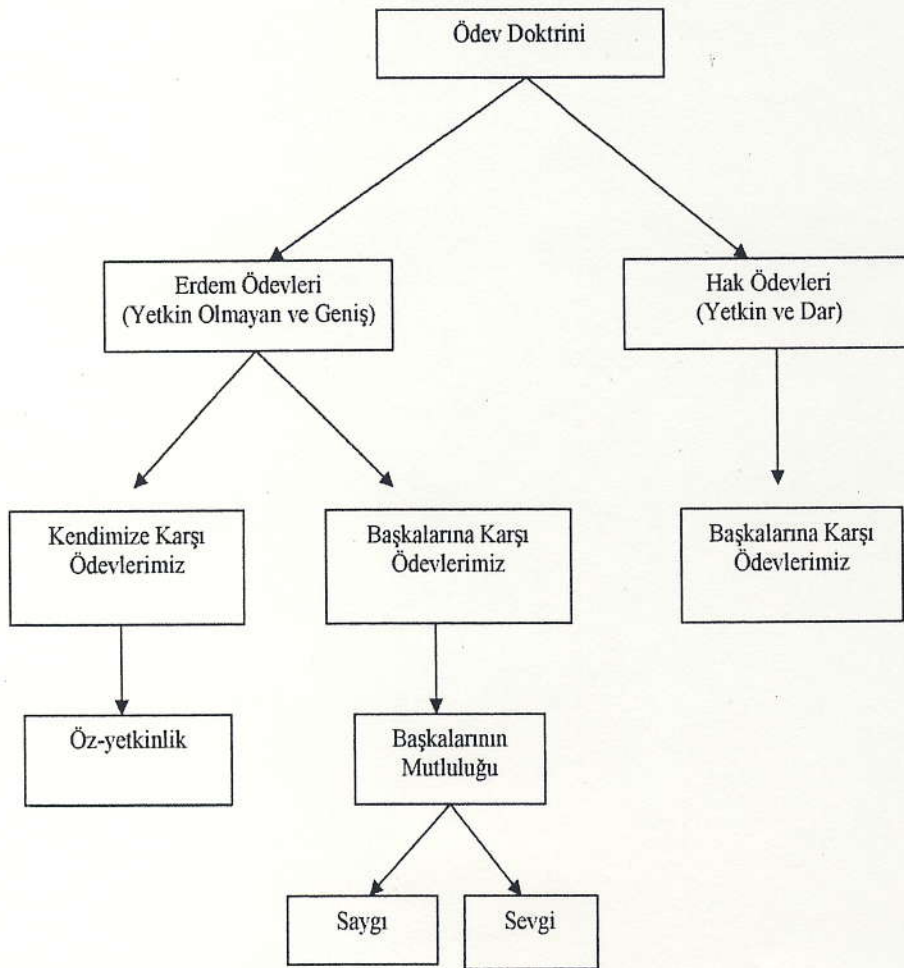
²⁹ Walter E. Schaller, "Kant's Architectonic of Duties" *Philosophy and Phenomenological Research*, 48 (2), s. 305.

kendini yetkinleştirmesi ile ilgilidir. Yapma veya yapmama olarak olsun, her ikisi erdeme aittir, ancak erdem ödevleri olarak ona aittirler.”³⁰

Bu ayrım da görüldüğü gibi, kendine karşı ödevlerde ödevin biçimsel yönü onun yetkinliğini, maddi yönü de yetkin olmayan yönünü ifade etmektedir. Yetkin olmayan ödevler içinde de ödevlerin doğrudan bir eylemi yapmak veya yapmamak gibi ahlak yasasına biçimsel bakımdan uyma veya uymama durumu olabileceği için bu ödevler yetkin ve dar ödevler olarak nitelendirilmektedir. Özetle yinelemek gerekirse, Kant’ın ödev kuramında erdem ödevleri belli amaçları seçmeyi ifade ederken, hak ödevleri belli eylemleri yapmayı veya yapmamayı gerektirir. Erdem ödevleri geniş yükümlülükler olabildikleri için kişiye özgür seçim için serbestlik tanırlar. Buna karşın, hak ödevleri böyle bir serbestlik tanımazlar.³¹ Kendimize karşı ödevler yetkin veya yetkin olmayan olabilir. Biçimsel yön onun yükümlülüğünü tanımlar. Örneğin kendimizi korumamız ve ahlaki kapasitemizi geliştirmemiz gerekir. Ancak kendini koruma veya geliştirme maddi olarak farklı olabileceği için bu yönüyle geniş anlamda ödev kategorisine girerler. Buna göre, kendini korumak veya kapasitesini geliştirmek biçimsel açıdan yetkin olmakla birlikte maddi bakımından geniş ödevdir.

³⁰ MO 419.

³¹ Yetkin olmayan ödevlerdeki serbestlik konusunda daha ayrıntılı açıklama için bakınız, Marcia W. Baron, *Kantian Ethics Without Apology*, Ithaca 1995; N. Sherman *Making A Necessity of Virtue: Aristotle and Kant On Virtue*, Cambridge 1997; Thomas E. Hill, *Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory*, Ithaca and London, 1992.

Şekil 1: Kant'ın ödev sınıflandırması

Yukarıdaki açıklamalarımız doğrultusunda Şekil 1'in Kant'ın ödev sınıflandırmasını ana hatlarıyla verdiğini düşünüyoruz. Bu bölümün genel bir özetini vermek ve Kant'ın ödev sınıflandırmasında normatif açıdan temel aldığı ölçütleri daha açık biçimde göstermek amacıyla da vardığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz. Kant'a göre bir ödevin yetkin veya yetkin olmayan, dar veya geniş ödev olması şu özelliğine veya özelliklerine göre sınıflandırılır:

1. Ödevin hak ödevi veya erdem ödevi oluşu,
2. Ödevin dışsal özgürlük veya içsel özgürlükle ilgili oluşu,
3. Ödevin bir amaç veya eylem hakkında oluşu,
4. Ödevin öznesi veya nesnesi,
5. Ödevin maddi yönü veya biçimsel yönü,
6. Ödevin nitelik veya derecesi.

4. Kant'ın Etkisi

Daha önce belirttiğimiz gibi, Kant ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olan özgürlük her iki ödev doktrininde var olan bir ön-koşuldur. Ancak, erdem doktrinin iç özgürlüğe, hak doktrininin dış özgürlüğe karşılık gelmesi modern özgürlük kuramlarında pozitif özgürlük ile negatif özgürlük ayırımına uygun düşmektedir. Kant'ın ödev sınıflandırmasından çıkan sonuç ahlaki değer bakımından dışsal özgürlüğün daha önemli olduğu düşüncesidir. Bu öncelik, pozitif ve negatif özgürlük ayırımın kuramsallaşmasında ve yaygınlaşmasında önemli katkısı olan Berlin'in özgürlük anlayışında da belirleyicidir. Berlin, "İki Özgürlük Kavramı" başlığını taşıyan çalışmasında, negatif özgürlüğü kişinin eylem ve seçimlerinde diğer insanlarla zorlanmaması veya müdahale edilmemesi olarak tanımlar. Pozitif özgürlük ise kişinin kendi istencine göre eylemde bulunması, yani kendi kendinin efendisi olmasıdır. Bunun için kişi, yaşamdaki amaçlarını ve isteklerini, bunlara ulaştıran araçları kendisi seçer. Kant'ın diliyle ifade etmek gerekirse, bu seçim, doğrudan eylemin kendisi değil, belli eylemlerle gerçekleşen amaç ve hedeflerin seçimidir ki içsel olarak belirlenirler.

Berlin'in pozitif ve negatif özgürlük ayırımının içsel özgürlük ve dışsal özgürlük ayırımıyla olan ilişkisini göstermek için onun görüşlerinden kısaca bahsetmemiz gerekir. Berlin'in genel amacı bu iki özgürlük türünün sanıldığı aksine birbirini destekleyen değil, zayıflatan ve hatta birbirleriyle çatışan iki ayrı özgürlük türü olduğunu göstermektir. Ona göre bu çatışma pozitif özgürlükte ben'in "üst ben" ve "alt ben" olarak yaşadığı gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu ayırmda, alt ben yaşayan ben'i, yani "deneysel" ve "psikolojik ben"i ifade ederken; üst ben ise metafiziksel anlamda "ideal" veya "gerçek ben"e karşılık gelir. Berlin'e göre bu üst ben, antikçağdan günümüze değin geleneksel olarak, dilde, düşüncede ve eylemde kurumlarla, kiliseyle, ulusla, ırkla, devletle, kültürle; bazen de genel istenç ve ortak iyi gibi daha belirsiz varlıklarla özdeşleştirilmiştir. Böyle olunca, "özgürlük doktrini olarak başlamış olan şey, zamanla otorite ve baskı doktrinine dönüştü ve despotiz-

min en sevdiğim silahı oldu.”³² Bunun temel nedeni, yalnızca metafiziksel anlamda ideal bir özgürlük aramaktan değil, aynı zamanda özgürlükle özgürlüğün koşullarını özdeşleştirmekten kaynaklanmaktadır. Özgürlük başka şey, özgürlüğün koşulları başka şeydir. Özgürlük, klasik düşünürlerce engellerin ortadan kaldırılmasından ziyade, çoğunlukla kurumsal yaşam biçimlerinin pozitif etkinlikleriyle özdeşleştirilmiştir.³³ Berlin seçimini negatif özgürlükten yana koymuş olsa da amacı pozitif özgürlüğün değerini azaltmak değildir. Ona göre negatif ve pozitif özgürlük aynı şey olmasa da her iki özgürlük “kendinde amaçtır.”³⁴

Geleneksel olarak, liberalizm negatif özgürlükle özdeş tutulmuştur. Liberallerin Kant’ın siyaset felsefesini cazip bulmalarının en önemli nedenlerinden biri de onun bireysel özerkliğe yüklediği merkezi konumdur. Negatif özgürlüğün pozitif özgürlüğe göre öncelikli durumu insan hakları kuramında negatif hakları ifade eden sivil ve siyasi haklar karşısında pozitif hakları ifade eden sosyal ve ekonomik haklara göre önemli ve öncelikli olduğu görüşünü destekler. Dahası, bazı liberal veya libertarianlar sosyal ve ekonomik hakların hak yükümlülüğü değil, ancak erdem yükümlülüğü olarak görülebileceğini savunur. Bu düşünürlere göre, doğrudan veya dolaylı olarak bireylerin üzerine herhangi bir yükümlülük yüklemek onların negatif özgürlüklerine müdahaleyi gerektirir. Bu bağlamda, pozitif ve negatif özgürlük ayrımının önemli bir boyutu devlet ile birey arasındaki ilişkide negatif özgürlüğe müdahalenin sınırları sorunudur. Bu iki özgürlük biçiminin daha somut biçimde yaşandığı çatışma alanı sosyal ve ekonomik haklar konusunda ortaya çıkar. Bu bölümde göstermeye çalıştığımız gibi, Kant’ın ödev sınıflandırması ve bu sınıflandırmanın dayandığı ölçüt ve ilkeler sosyal ve ekonomik hakların bir hak kategorisi olarak görülemeyeceği yönündeki iddiayı destekliyor görünse de Kant’ın kendisi böyle bir sonuca varmaz. Ne de tüm liberaller sosyal ve ekonomik haklar konusunda aynı görüştedir. Bu görüşümüzü desteklemek için, sosyal ve ekonomik haklar konusundaki tartışmayı yansıttıktan sonra tartışmayı John Rawls ve Robert Nozick’in yaklaşımı ile Kant’ın kendi pozisyonunun ne olduğunu göstererek sürdürelim.

Günümüzde insan hakları konusunda bir yandan artan bir evrenselleşme eğilimi gözlenirken öte yandan konuya ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde önemli

³² Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press, Oxford, 1969, s. xlv.

³³ a. g. e., s. xlv.

³⁴ A. g. e., s. xlix. Berlin’in özgürlük anlayışı ile liberal ve cumhuriyetçi özgürlük arasındaki fark ve benzerlik konusunda bakınız, Sedat Yazıcı, “Atina, İsparta ya da liberal Cumhuriyetçilik” *Liberal Düşünce*, 2003, 29, ss. 115-129.

tartışmalara da tanık oluyoruz. Bu tartışmaların önemli bir kısmı insan hakları ihlallerinden değil, tam da insan hakları kuramlarının kendisinden kaynaklanmaktadır. Bunun önemli bir nedeni, insan haklarının dinamik bir gelişme sürecine sahip olmasıdır. Gerçekten de bugün, en azından kuramsal açıdan, bazı insan hakları konusunda yüzyıl öncesinden, bazılarında elli yıl öncesinden diğer bazılarında da yirmi yıl öncesinden oldukça farklı ve gelişmiş durumdayız. Bu dinamik gelişme, bazen insan hakları enflasyonu olarak da nitelendirilmekte; nelerin insan hakkı sayılacağına yönelik ölçüt geliştirme tartışması devam etmektedir. Bu nedenle, insan hakları kategorileri arasında sosyal ve ekonomik haklar konusundaki tartışmanın önemi felsefi ve kuramsal açıdan büyük ölçüde zayıflamış olmakla birlikte literatürde varlığını sürdürmektedir.

Sosyal ve ekonomik hakların statüsüne ilişkin tartışmanın özünde a) insan haklarının temelde negatif haklar olduğu; b) pozitif hakların evrensel olamayacağı; c) birinci kuşak ya da sivil ve siyasi hakların üstün olduğu; d) sosyal ve ekonomik hakların sivil ve siyasi hakları zayıflattığı veya engellediği görüşleri yatar.³⁵ Bunlardan sonuncusuna göre sosyal ve ekonomik hak olarak gösterilen ödevler aslında öznesiz kişilerin öznesiz kişilere karşı yükümlülüğünü tanımlar.³⁶ Örneğin, ihtiyacı olanlara yardım yükümlülüğü söz konusu olduğunda burada *kimin, kime ve ne kadar* sorumluluğunun olduğu belirsizdir. Dikkat edilirse bu görüş Kant'ın erdem ödevleri konusundaki ayrımındaki ölçütle aynıdır. Bu tür yardımlar erdem davranışları olarak görülebilir ama bireylere açık bir yükümlülük yüklemek onların eylemlerine ve bireysel özerkliklerine müdahale etmeyi gerektirdiği için ahlaki bakımdan temelsizdir.

Sosyal ve ekonomik haklara yönelik bu eleştirinin bir başka biçimi Nozick tarafından savunulur. Nozick'e göre, "tüm dağıtıcı adalet ilkeleri kalıba sokulmuş ilkelere dir. Hepsi de *ahlaki erdeme* veya ihtiyaçlara veya marjinal katkı veya kişinin ne kadar çok çaba göstereceğine veya devam eden şeylerin ağırlıklı toplamına vs. dayanmaktadır."³⁷ Nozick'in eleştirisine konu olan kuramlar, başta Rawls'un hakkaniyet olarak adalet kuramı olmak üzere, tüm dağıtıcı veya dağıtıcı adalet kuram

³⁵ Bakınız, Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Özgürlük" *Felsefe Tartışmaları*, 2001, 28, ss. 91-104. Bu iddialarla ilgili daha ayrıntılı açıklama ve karşı yanıtlar için bakınız, David Beetham, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Türkçesi: Bilal Canatan, Liberte: Ankara, tarihsiz.

³⁶ Bakınız, David Beetham, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Türkçesi: Bilal Canatan, Liberte: Ankara, tarihsiz.

³⁷ Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, Türkçesi: Alişan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 211.

ve yaklaşımlarıdır. Bilindiği gibi Rawls, *hakkaniyet olarak adalet* kuramını iki özel ilkeye dayandırır:

Birinci İlke: Her birey, diğerlerinin benzer özgürlük sistemine uygun en geniş özgürlükler sisteminde eşit hakka sahiptir.

İkinci İlke: Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle düzenlenmeli ki;

- a) bu eşitsizlikler en az avantajlı olanların en fazla yararına olmalı ve
- b) toplumdaki görev ve mevkiler adil fırsat eşitliği koşullarında herke-
se açık olmalıdır.³⁸

Rawls'a göre bu iki adalet ilkesinin etkili bir şekilde uygulandığı bir toplum iyi ve adaletli bir toplumdur. Birinci ilke özgürlüklerin nasıl anlaşılması gerektiğini, ikinci ilke ise temel iyiliklerin nasıl dağıtılacağına ilişkin bir düzenlemeyi öngörür. Rawls, böyle bir düzenlemede, toplumsal ve doğal eşitsizliklerin ahlâkî bakımdan keyfi olduklarını düşünerek temel iyiliklerin *en az avantajlı olanların* en fazla yararına olacak şekilde dağıtılması gerektiğini savunur.

Nozick, bu tür dağıtıcı adalet kuramlarını kalıba sokulmuş adalet kuramları olarak görür ve onları uygulamanın insanların yaşamlarına ve haklarına müdahale etmeden mümkün olmadığını savunur. Kendi yaklaşımını tarihsel adalet kuramı ilkeleri üzerine kuran Nozick, bir şeyi hak etmenin veya yetkilenmenin üç koşulu olduğunu ileri sürer:

1. Bir mülk adil olarak elde edilmişse,
2. Adil olarak elde edilen bu mülk adil olarak değiş-tokuş edilmişse,
3. 1. ve 2. koşullar yerine getirilmişse.³⁹

Ona göre, dağıtıcı adalet ilkeleri bir şeye yetkilenmede tarihsel koşulları görmezlikten gelerek usule ve yapıya odaklanarak kalıplaşmış bir adalet anlayışına dayanırlar. Böyle olunca, tüm doğal yetenekler ortak bir mülkiyet gibi görüldüğü için herkesin başkasının bu bireysel yeteneği üzerine hakkı olur. Nozick, bu karşı çıkışını şu örnek üzerinden temellendirmeye çalışır:

“Şimdi farz edelim ki, Wilt Chamberlein, basketbol takımlarının almak istediği ve peşinde koştuğu bir oyuncudur. (Yine farz edelim ki sözleşmeler bir yıl sürmekte ve oyuncular istedikleri gibi davranabilmektedir.) Bir takımla şöyle bir sözleşme imzalıyor: Kendi sahasında yapılacak her maçta satılan bilet başına yirmi beş sent alacaktır. Sezon başlıyor ve insanlar neşe içinde maça geliyorlar. Biletlerini satın alıyorlar ve her defasında biletlere ödedik-

³⁸ J. Rawls, *A Theory of Justice*, MA: Harvard University Press, 1971, s. 302.

³⁹ Bu ilkelerin kısaltılmamış ifadesi için bakınız Nozick, 2007, s. 205.

leri paranın yirmi beş sentini üzerine Chamberlein'in isminin olduğu özel bir kutuya atıyorlar. Bu insanlar onu oynarken seyretmekten dolayı çok mutludurlar ve ödedikleri ücrete değmektedir. Farz edelim ki, bir sezon boyunca bir milyon kişi maçları izler ve Cahmberlain 250.000 dolar kazanır.”

Nozick'in burada sorduğu temel soru söz konusu basketbolcu bu parayı neden hak etmemiş olsun ki? Bu insanlar önceki durumlarında (D1 durumunda) gelirlerini adil biçimde elde etmişlerse, kazançlarının bir kısmını gönüllü olarak Chamberlein'i seyretmek için ona aktarıyorlarsa (D2 durumu) bu durumda adaletsiz olan bir şey söz konusu mudur? Nozick, bu örnek üzerinden insanların doğal yetenekleriyle veya kişisel uğraş ve becerileriyle elde etkilerini ortak mal veya servet olarak gören her tür kalıplaşmış dağıtıcı adalet sisteminin insanlara müdahale etmeden bu amacını gerçekleştiremeyeceğini savunur:

“İster maaşlara veya belli bir miktarın üzerindeki maaşlara getirilen vergilendirme yoluyla yapılsın veya isterse neyin nereden geldiği ve nereye gittiğinin belli olmadığı büyük bir sosyal kap kullanılarak yapılsın, dağıtıcı adaletin kalıba sokulmuş ilkeleri, diğer insanların eylemlerinin düzene konmasını gerektirir. Herhangi birinin çalışmasının sonuçlarına el koymak, onun saatlerine el koymaya ve onu başka faaliyetlere yöneltmeye denk düşer. Eğer insanlar sizi belli bir süre herhangi bir karşılıksız çalışmaya zorluyorlarsa, sizin ne yapacağınıza ve yaptığınız işin sizin kararlarınız dışında hangi amaçlara hizmet edeceğinize karar veriyorlar demektir.”⁴⁰

Nozick'e göre, dağıtıcı adalet ilkeleri “insanların, eylemlerinin ve emeklerinin başkaları tarafından sahiplenilmesini kurumlaştırır.”⁴¹ Oysa, ona göre, bir kişinin kendi doğal yeteneklerinden dolayı tamamen özgür irade sonucu kazanılan bir gelirini hiç bir devletin dağıtma hakkı ve izni yoktur. Buna karşın Rawls'un adalet kuramında bir toplumda beraber yaşayan insanlar kendi kaderlerini bir ölçüde paylaşmışlardır. Bir kişiye hak ettiğini vermek için adalet işbirlikçi bir yapı gerektirir. Bunun için vergi politikalarıyla bir devlet gerekli olduğunda insanlara müdahale eder: Rawls'a göre, vergiler ve belli sınırlamalar ilkesel olarak önceden öngörülebilir şeylerdir çünkü mal ve mülkler belli devir ve yeniden dağıtımın yapıla-

⁴⁰ Nozick, a. g. e. , s. 229.

⁴¹ Nozick, a. g. e. , s. 229.

cağının bilinmesi koşuluna göre elde edilir.⁴² Rawls'un kuramında temel yapıyı düzenleyen adalet ilkelerinin en başta bu koşula göre düzenlendiği bilindiği için insanlar böyle bir durumun olacağı ve olması gerektiği üzerine zaten anlaşmışlardır.

Burada Rawls ve Nozick'in adalet anlayışlarının karşılaştırmasını yapmak amacıyla değiliz. Birey açısından düşündüğümüzde, Nozick'in görüşü Kant'ın ayırımından destek alır. Kant da bireysel açıdan kalıplaştırılmış bir erdem ödevi anlayışını başkalarına müdahale etme olarak görür. Ancak, devlet içinde genel adalet ve pozitif yükümlülükler açısından düşünüldüğünde Kant'ın kendisi Nozick gibi değil, Rawls gibi düşünmektedir. Bu tür pozitif yükümlülükleri hak doktrini içinde gören Kant şöyle söyler:

"Halkın genel istenci kendini ebedi bir şekilde devam ettirecek biçimde toplumda kendini birleştirmiştir; bu amaçla toplumda kendini idame ettiremeyen üyeleri desteklemek için bu istenç devletin dâhili otoritesine kendini teslim eder. Devlet olmanın gerekçesiyle, yönetim en doğal ihtiyaçlarını bile karşılayamayanların gıda ihtiyacını karşılamak için zenginleri sınırlama otoritesine sahiptir. Zenginlerin devlete karşı sorumluluğu vardır, çünkü onların devleti koruma ve kollamaya varlık borçları vardır ki yaşamak için buna ihtiyaçları vardır; devlet kendi yurttaşlarını idame ettirmede destekleme hakkını bu yükümlülük üzerine dayandırır. Bu, devletin ihtiyaçları için değil (çünkü o zengindir) halkın ihtiyaçları için, ya mülkiyete veya yurttaşların ticaretine vergi yüklemekle, ya da fonlar kurarak veya onlardan faiz kullanarak yapılabilir. (Burada sadece devletin halka karşı hakkını konuştuğumuz için) devlet bunu sadece gönüllü katkılarla değil zorlama ile yapacaktır."⁴³

Kant, benzeri düzenlemelerle yapılan katkıların toplamının fakirlerin sayısı ile artacağını kabul etse de, eleştirilerin aksine, bu durumun "fakirliği, tembel birinin bir şeyi elde etmenin aracı yapmadığını ve halkın omuzlarına *adaletsiz* bir yük yüklediğini"⁴⁴ söyler. Görüldüğü gibi Kant, amaç olmaları bakımından erdem ödevlerinin taşıdığı ahlaki değer ve bunlara karşılık gelen yükümlülükleri belirlerken konuyu tamamen bireysel ahlak açısından ele almaktadır. Birey açısından erdem dav-

⁴² J. Rawls, *Siyasal Liberalizm*, Türkçesi: M. F. Bilgin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 312.

⁴³ MO 326

⁴⁴ MO 326

ranışları olarak görülen bu ödevler devlet için pozitif yükümlülüklerdir ve hak ödevlerinde olduğu gibi dışsal zorlamaya tabidir. Yukarıdaki metinsel kanıt bu yorumu açıkça desteklemektedir. Eğer öyleyse, devlet açısından amaç olan ödevler de tıpkı hak ödevleri gibi aynı statüye sahiptir. Nozick'in aksine Kant bu amaçların yerine getirilmesinde dışsal zorlamayı özerklik ve özgürlük sınırlaması olarak görmez.

ABSTRACT

Kant's general taxonomy of duties includes substantial claims that normatively and theoretically differentiates it from other moral theories. Basing his moral theory on a conception of Right, he also made a general classification of several duties with their corresponding moral worth. The general aim of this study is to identify the basic principles and criteria that determine Kant's classification of duties. Another aim is to trace some implications and effects of Kant's conception of duties in the contemporary discussion of social and economic rights. We argue that the normative basis of the argument against social and economic rights is very similar to that of the principles Kant uses in his classification of duties. However, from the responsibility of the state, Kant imposes legitimate obligations over individuals, albeit indirectly.

Key Words: Ethics, Duty, Kant, Social and Economic Rights, Nozick.

Kaynakça

- Aristoteles (1997). *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren: Saffet Babür, Ayraç:Ankara.
- Baron, Marcia W. (1995). *Kantian Ethics Without Apology*, Cornell University Press: Ithaca.
- Beetham, David. (tarihsiz). *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Türkçesi: Bilal Canatan, Liberte: Ankara.
- Berlin, Isaiah (1969). "İki Özgürlük Kavramı", *Four Essays on Liberty* içinde, Oxford University Press: Oxford.
- Hill, Thomas E. (1992). *Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory*, Cornell University Press: Ithaca and London.
- Kant, I. (1982). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Türkçesi: İonna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Kant, I. (1991). *The Metaphysics of Morals*, translated by Mary Gregor, Cambridge University Press: Cambridge.
- Nell, Onora (1975). *Acting On Principle: An Essay on Kantian Ethics*, Columbia

University Pres: New York.

Nozick, Robert. (2007) *Anarşi, Devlet ve Ütopya, Türkçesi: Alişan Oktay*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Harvard University Pres: MA.

Rawls, John, (2007). *Siyasal Liberalizm*, Türkçesi: M. F. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Schaller, W. E. (1987). "Kant's Architectonic of Duties" *Philosophy and Phenomenological Research*, 48 (2), s. 299-314.

Sherman, N. (1997). *Making A Necessity of Virtue: Aristotle and Kant On Virtue*, Cambridge University Pres: Cambridge.

Uygun, Oktay, (2001). "Küreselleşme ve Özgürlük" *Felsefe Tartışmaları*, 28, s. 91-104.

Yazıcı, Aslı, (2005). An Inquiry Concerning the Place of Emotions in Virtue Ethics (A Comparison Between Aristotle and Kant), *ODTÜ Felsefe Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi*.

Yazıcı, Sedat, (2003). "Atina, İsparta ya da liberal Cumhuriyetçilik" *Liberal Düşünce*, 29, s. 115-129.